

PRZYSŁOWIE (30) *sb n*

o jasne; -é z tekstów nieoznaczających é (Cn e pochylone).

sg N przysłowie (21). ◇ G przysłowiá (1). ◇ A przysłowie (5). ◇ I przysłowi(e)m (2), [przysłowim].
◇ L przysłowiu (1).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI (dwa z niżej notowanych przykładów) – XVIII w.

1. *Utarte powiedzenie o charakterze filozoficznym lub moralnym funkcjonujące w jakiejś społeczności, sentencja; proverbium Vulg, Calag, Cn; verbum Vulg, Cn; abagio Calep, Cn; vocabulum BartBydgd; adagio, adagium, dictum, parabola, sermo Cn [w tym z przytoczeniem tekstu przysłowia: bezpośrednio (13), wprowadzone spójnikiem: iż (5)] (26) : BartBydgd 173; BielŻywGlab nlb 8; Skąd przysłowie v nas/ Iż kto łye ná ludźye dawa/ połowicę tráci KromRozm III N4v; Przysłowie ielt: Młodzieniec który idzie wedle łwey drogi/ chodz łie więc łtára/ nie odstąpi iey. Leop Prov 22/6; Sprichwort. Przypowieść. Przysłowie. Proverbium. Calag 460a; Calep 2b, 21b; Abowiem w tym przysłowie ono ielt prawdziwe: iż inłzy ielt który łieie/ á inłzy który źnie. WujNT Ioann 4/37.*

przysłowie o kim (i o czym (żywotne)) (2): Pomniż o onem przysłowiu. Obogatem o wielbladzie RejKup 18v; BielSpr 51.

Frazy: »stąd (a. skąd) urosło, przyszło, wyszło przysłowie« = unde exiit proverbium Vulg [szyk zmienny] (3:1:1): A obiecał był [...] Dawid y połtánowił záplátę onemu/ kthoby [...] pobił łepe y chrome/ którzy nienawidzieli Dawidá. Sthądże vrosło przysłowie [Idcirco dicitur in proverbio]/ Słepi y chromi nie wnidá do kołciólá. Leop 2.Reg 5/8 [przekład tego samego tekstu BielKron], Num 21/27, 1.Reg 19/24; [Dawid wziąwszy zamek wypędził Jebuzy] Stąd potym przysłowie przyłzło/ łepi á chromi nie wnidá do domu krolewłkiego. BielKron 69v; [Neron] Rzym łamał á pałac łobie budował łkąd było vrosło przysłowie/ Roma Domus fiet, veios migrate Quirites. StryjKron 51 marg.

»[od kogo] przysłowie jest wzięto« = kto stał się powodem powstania przysłowia (1): Ten [Nemrot] był mocnym Myłliwcem przed pánem/ á od nie^{go} to ielt przysłowie wzięto [Idcirco dicitur]/ iáko Nemrot mocny Myłliwiec przed pánem. BibRadz Gen 40/9.

Zwrot: »przyść w przysłowie« (1): Więć też przyłzło w przysłowie Tolofáńkie złoto KlonWor 10.

Wyrażenia: »pospolite przysłowie« (3): Oto káždy który mowi połpolite przysłowie [qui dicit vulgo proverbium]/ ná cię ie będzie przytaczał/ mowiac: Iáka mátká táka y dziewczá iey. Leop Ez 16/44; RejPos 312; o ktorey v nich [u Turków o bogini Fortunie] połpolite przysłowie bywa/ Yazylan, gelur Bassyna, to ielt/ co mu bogini forthuná ná głowie nápiłze przy porodzeniu/ te^{go} łie żaden nie vchroni. BielSpr 51.

»stare przysłowie« (4): RejJóz I4; Bowim to łtare przysłowie Iż łowa zedrze na łowie. RejKup e2v, k7v; Mądrze trzebá poczynác włzem w łwey włafney łpráwie/ Máiac káždy ná pieczy to łtare przysłowie. Przypadkom łie przypátrzyć potrzebá więc záváždy MycPrz I B.

Wyrażenie przyimkowe: »wedle przysłowia« (1): A to łá zbory czártowłkye/ który yáko z pirwu yednąc poczał/ gđzye może dziwnymi obyczáymi ludźye zwodźi. A wedle przysłowya náłłego polłkyego/ podle kołcyólá kárczmę buduye. KromRozm III A6v.

a. *Powszechnie znany szyderczy przykład (1) :*

Zwroty: [»być dan w przysłowie«: Et eris perditus in proverbium ac fabulam cunctis populis. a bedziełz dan na powiełzcz. y wprzyłowye wżemv ludv *TomZbrudzBrul Deut 28/37.*]

»stać się [komu] przysłowiem« (1): Teraz łie im w piołnkę obrocił á łtałem łie im przyłłowiem [factus sum eis in proverbium]. *Leop Iob 30/9.*

[**Szereg:** »powieść i przysłowie«: *TomZbrudzBrul Deut 28/37 cf* »być dan w przysłowie«.]

b. *Tytuł księgi Starego Testamentu (1) :*

Szereg: »Przypowieści albo Przysłowie« (1): Nápiłał Sálomon [...] kłięgi/ między inemi troie mądrości. Pirwłze Prouerbiorum/ to iełt/ przypowieści álbo przyłłowie/ po Zydowłku Myłzle *BielKron 78v.*

2. *Wypowiedź [w tym: czyje (2)] (3) :* Krolowa ná to odpowiedziála/ Bydło im wroćić możemy/ ále łłozy y płáčz ich kto im wroćić y nágrodzić może? Záprawdę łwięte á pámięći godne Krolowey Bogoboyney przyłłowie. *StryjKron 477.*

przysłowie o czym (1): iáko zwyłk máwiác y piłác on S. náłz Kárdynał HOSIVS [...]: [tu cytat] (*mag*) Kárdynałá Hozyulzá/ o rozności łekt przyłłowie. (-) *ReszPrz 99.*

a. *Przepowiednia, prorocstwo (1) :* A gdy widzwał [Balaam] Amálechá/ wzyawłzy przyłłowie [assumens parabolam *Vulg Num 24/20*] rzekł: Początek narodow iełtci Amálech/ iegoż ołtátki łkázone [!] będą. *BielKron 43.*

b. [*Powiedzenie, jednostka słownikowa:* Salve, Ave/ dwie łą łłowie/ A połpolite przyłłowie. *MorawRozm C2v.*]

3. *Zła opinia, złe zdanie o kimś; plotka (1) :* Iuż táki [złodziel] mieyłcá nie ma w orłzaku cnotliwym: Włżędy go doieždźiá przyłłowiem dotkliwym [tj. mówią o nim źle]. *KlonWor 37;* [Wiemy też i to, że ociec jego [księcia pruskiego] był *proscriptus ab imperio et subiectus banno imperiali* [...]. Otóz takowego pana mieć z takim przysłowim nie barzoby nas czciło. *PismaPolit 442;* bo łie obawiał [biskup Karnkowski] przyłłowiá iákiego od łudzi (bez czego nie było) że łie to Krol [Henryk Walezy] w im kochał y on też w Krolu bárzo. *BielKron 1597 711 (Linde).*]

[*Wyrażenie:* »złe przysłowie«: [niepijący] Vydźie zwády przy kártach y złęgo przyłłowia. *Albertus D.*]

4. [*Alegoria, podobieństwo:*

Wyrażenie przyimkowe: »pod przysłowiem«: á teć rzeczy [o dwóch synach Abrahama zrodzonych z żony i z niewolnicy] pod przyłłowiem powiedziano [quae sunt per allegoriam dicta] [tj. symbolizują *Stary i Nowy Testament*]. *Leop Gal 4/24 (Linde).*]

Synonimy: 1., 2., 4. *przypowieść, 1. powieść, przyrównanie, sentencyja; 4. alegoryja, podobieństwo.*